

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XXXII

SZERKESZTI

SEBESTYÉN ÁRPÁD

DEBRECEN, 1995

**A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE**

© *Sebestyén Árpád, 1995*

ISSN 0541-9298

Felelős kiadó: Dr. Bazsa György
Technikai szerkesztő: Kis Tamás
Készült a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának
Sokszorosító Üzemében 300 példányban

95-097

Ürge-hegy háta *Ürge-hety háta, -ra (sz)* — Az északnyugati határban fekszik, korábban legelő volt.

Vad-kert *VAD-kert, -kerbe (sz)* — A falutól délre, a Kilences folytatása. Mo-csaras terület volt, vadlibák, vadkacsák tanyája. 1864: „vad sásat és fűvet termő nevérol. Szinte kaszáló. Népmondaszerént valaha azítt mellette lévő erdő szélén a' vólt uraságnak vadas kertjévólt” (PESTY, 242b).

BALÁZS ILDIKÓ

Nagykamarás ragadványnevei

A Békés megyei (azelőtt: Arad megye, eleki járás) község történetéről röviden a következőket mondhatjuk.

A község határában — a botosi út mellett, a Kerektónál és a bánkúti vasútállomás közelében — kunhalmok találhatók. A mai község területén népvándorlás-kori — föltételezések szerint 6–9. századi avar — sírokat tárt föl Banner János (1927). GYÖRFFY a községet nem említi, nem szerepel a 14. század eleji pápai tizedjegyzékben sem. CSÁNKI (I, 734) idézi a Zaránd megyei *Kamaras* 1418-ból származó adatát, de a későbbi, 1446. és 1483. évi *Kamaras* és *Chattokamaras* falvakat nem a mai Nagykamarás területére lokalizálja. 1403-ban a Maróthy, 1439-ben a Marczali család birtoka, tőlük 1452-ben a Hunyadiak szerezték meg (MADAY, 325). 1471-ben Keszy Balázs nevű birtokost említenek itt (MÁRKI, I, 233–4), aki birtoka felét az aradi káptalannak adta. A Lazarus-féle térképen (1528) nincs föltüntetve. Ez idő után már csak a török defterekből kapunk hírt sorsáról.

Az 1557–58-as defter *Bán Komarás* faluban 18 régi és 1 új házat említ, s néhány jobbágy nevét is felsorolja (*Kun, Csóka, Báró, Fodor, Valáh*: MADAY, 325).

1561-ben *Bánkamaráson* Sarkady Farkasnak 17 portája van (MÁRKI, I, 233–4).

1567-ben *Bánkomarás* faluban 25, 1579-ben 48 kaput (családot) említenek az összeírások (KÁLDI-NAGY, 296).

A falu az 1606-os Mercator-féle térképen nem szerepel (de ez nem jelent semmit, láttuk, hogy a Lazarus-féle térképen sem szerepelt). Nem tudjuk pontosan, mikor pusztult el a falu s hogyan; 1711-ben már kincstári pusztaként említik. (Hangsúlyozni szeretném, hogy a község elnevezése nem innen ered, hiszen, mint láttuk, már a 15. században is e néven szerepelt.) A pusztát 1828-ban két házban 11 ember lakta.

A község újkori történetének kezdete az 1841-es esztendő, amikor a Historia domus szavai szerint: „1841. évben telepített hasonnevű pusztán a közelfekvő egyrészt magyar falvak, másrészt pedig Borsod, Heves, Gömör vármegyéből ide vándorolt római kath. lakosokból... Megtelepedéskor 200 házsámot tett”. 1843-tól cs. és kir. kincstári birtok lett. 1852-ben a kilenc évvel azelőtt telepített Bánkut(a) községből sokan Nagykamarásra menekülnek. A század második felének népmozgalmi adatait a statisztikák alapján mutatjuk be. PALUGYAY (IV, 369–70) szerint:

összes lélekszám:	1898 (családfő 329) ebből	
	r . kath.	1880
	református	3
	zsidó	15
határa:	2978 hold, ebből	
	szántó	1985 $\frac{1}{3}$ hold
	házhely	180 hold
	legelő	812 $\frac{2}{3}$ hold
Házak száma:		
	dohánytermelőké	164
	zselléréké	32

Lelkészház, tanítóház, községház nincsen. Temploma 1853-ban épült, Sz. Rozália tiszteletére, ekkor még Almáskamarás filiája. Ugyanez évben újonnan épült iskolájába 69 fiú, 49 leány, összesen 117 tanuló járt.

Ettől némileg eltérőek LAKOS adatai (i. m. 52):

év	lélekszám	növekedés %-ban
1857	1520	
1870	1715	12,82
1880	1749	1,97
1890	2025	15,78

Nemzetiségi megoszlást is közöl (uo. 64), de nem adja meg, melyik népszámlálás alapján:

	%		%
magyar	98,79	tót	0,29
német	0,83	szerb	–
oláh	0,09	egyéb	–

Végül az 1913. évi Helységnevtár adatai (Nagykamarás és Bánkút együttesen). Lélekszám: 3598, nem magyarok közt csak románokat említ, de számukat, illetve arányukat nem adja meg. Házak száma 468, határa: 2416 kh (vö. PALUGYAY). Postahivatala van, utolsó távírda Almáskamaráson.

Az újkori, dinamikusan fejlődő községet tehát a második nagy belső migráció (északról délre, a volt hódoltsági területekre) utolsó hulláma hozta létre. Nagykamarás különleges, de az Alföldön és a Duna–Tisza közén nem egyedülálló településtörténete föltétlenül szükségessé tette és magyarázza megkülönböztető nevek használatát. A község első 337 (valószínűleg csak a felnőttek száma) telepese ugyanis az ország 92 különböző helységéből jött; azonos családnevek a különböző helykekről jöttek között többszörösen előfordultak:

családnév	hány helyről	Anyaközségek
Kovács	10	Bükkszenterzsébet, Derecske, Dobfenek, Kistálya, Mezőkövesd, Pély, Pétervására, Újkécske, Újszász, Ványa (Heves m.)
Nagy	10	Bükkszenterzsébet, Csanádapáca, Ecséd, Kisfüzes, Kömlő, Majlátfalva, Mezőkövesd, Nagyvarjas, Péterfala, Tenktelek
Varga	7	Erdőtelek, Ivád, Mezőkövesd, Pétervására, Szeged, Újkécske, Zagyvarékas
Molnár	5	Ároktő, Erdőtelek, Kál, Pétervására, Tard
Kis	5	Egerszalók, Kiszombor, Kömlő, Kunszentmiklós, Mezőkövesd
Szabó	4	Kál, Mezőkövesd, Romhány, Újszász
Juhász	3	Kál, Kömlő, Tard
Pap	2	Füged, Szentmártonkáta

Valószínűleg ennek következménye a gyakori helynév eredetű ragadványnevek használata is. (Ezek a ragadványnevek terminus post quem datálhatók is, mert értelemszerűen csak a telepítés után keletkezettek). Az említett helységek egyúttal jelzik a legfontosabb kirepítő községeket is. (Az anyaközségekre és családnevekre vonatkozó adatokat Varga Béla és Matula Mihály rk. plébános urak kéziratos munkájából merítettem, hozzájárulásukkal.) Ezt az etnikai tarkaságot még tovább fokozták a környező magyar, román és német (Botos, Kétegyháza, Almáskamarás) lakosságú községekből — többnyire házasság révén — kisszámú betelepültek (vö. a *Német* ragadványnévvel, és a *Talpas* ragadványnév egyik etimológiájával). Mindez magyarázhatja a ragadványnevek gazdagságát. Egyik adatközlőm azonban megjegyezte, hogy a szomszédos „Almásón (= Almáskamarás) m i n d e n k i n e k van csúfoló neve, (még) a sváboknak is”. Föltevésemet jól igazolja a dolgozat végén található összeállítás, mely mutatja,

hogy egy-egy családnévhez hány ragadványnév kapcsolódott (-dik). A családnevek ezen „megterheltségéből” adódó sorrend majdnem megegyezik az östelepes családnevek itt közölt sorrendjével: Kovács (12 ragadványnév), Nagy (8), Molnár (8), Varga (6), Szabó (6), Kis (4).

A csúfoló név kifejezést egyébként ritkán használják, kevés kivételtől eltekintve nem szánják és nem is veszik csúfol(ód)ásnak használatát. „Ilyen kétnevesek voltak” mondta másvalaki; „az csak olyan „szaladó név”, hallottam „előtte való név”-ként is említeni. Valójában a ragadványneveknek nincs elnevezése Nagykamaráson, magától értetődően használják, a hivatalos családi nevet sokszor nem, vagy csak nagyon nehezen lehetett kideríteni, mert a mindennapi életben-beszédben inkább a ragadványnevet használják. Az ismert tréfás történetet Nagykamaráson is hallottam (ld. *Kocka* ragadványnév). Ez a ragadványnév több más társával együtt (például *Tomporom*, *Hazug*, stb.) a ragadványnévadás még ma is élő szokását jelzi.

Kétségtelen azonban az is, hogy egyes ragadványnevekben a közösség (elmarasztaló) ítélete, véleménye, csipkelődése is tetten érhető (ld. például *Betyár*, *Pipás*, *Borcsuska*, *Korval kan*, *Szófosó* ragadványnevet) s így a közösségi normák betartatásának, megerősítésének, tudatosításának is egyik eszköze: segít a hagyományos rend megőrzésében, a közösség összetartásában.

A nagykamarási ragadványneveket főleg az 1970-es és 80-as években gyűjtöttem, ismételt ott tartózkodásom alkalmával, feleségem (dr. Szabó Erzsébet) és édesanyja, Szabó Endréné, Prókai Erzsébet — ki 1929-től nyugdíjazásáig egy emberöltőn keresztül tanított szülőfalujában — segítségével. Tőle szereztem tudomást SZABÓ ANNA volt főiskolai hallgató „Nagykamarás személy-, és ragadványnevei” c. 66 gépelt oldal terjedelmű szakdolgozatáról (Szegedi Áll. Ped. Főiskola Nyelvészeti Tanszék Sz. 9/1957–58). Ebben a 43–60. oldalon sorolja föl az általa hallott ragadványneveket és azok magyarozatát. (Leírásomban mindenütt SzA jelzéssel hivatkozom adataira, melyeket számos esetben helyesbítenni kellett). A két gyűjtés között eltelt mintegy 20 esztendő lehetővé teszi változások megfigyelését is: a Szabó Annánál szereplő 202 ragadványnévből 48-at nem hallottam; az általam gyűjtöttekből viszont 58 nem szerepel SzA-nál. (Ez nem jelenti föltétlenül azt, hogy ez az utóbbi 58 ragadványnév újabb keletkezésű lenne, adódhat a gyűjtés esetlegességeiből is és a kisebb körben ismert, egyedi, esetleges nevekből.) Mintegy 160 ragadványnévből álló törzsállománnyal számolhatunk, a két gyűjtés egymást kölcsönösen megerősíti.

Ismételt kérdéssel sem sikerült mindegyik ragadványnév eredetét, magyarozatát kideríteni. Lehet, hogy a névadók már nem élnek, illetőleg a ragadványnévadás oka olyan régi, hogy nem emlékezhetnek rá. A SzA közölte és az általam gyűjtött értelmezések közötti eltérések bármelyikünk tévedésén, félreértésén kívül arra is utalhatnak, hogy ezek között van egyszeri, egyedi vélemény, rögtönzés

vagy népetimológia is. (Ezt megerősítik saját gyűjtésomben az egy névhez — például *Zsenge Mede* — füződő eltérő magyarázatok is.)

A ragadványnevek állománya

Rövidítések:

m.	ragadványnév
csn.	családnév
kn.	keresztnev
SzA	Szabó Anna idézett, kéziratos dolgozata

Albert Miksa — Kovács Mihály, apja K. Albert kn-éből (SzA úi.).

Almás Panni — Fodor Anna (SzA: Almáskamarásról származott).

Ambrus Miksa — Fodor Mihály (SzA: apja, F. Ambrus kn-ből).

Amerikás Muka — (SzA: *Amerikai Muka*) → *Muka* — Dániel József. Az I. világháború előtt megjárta Amerikát. Egyedi név. → *Nagyszájú Muka*.

Andri Panka — Fodor Mihályné, Köböl Anna, apja K. Andor kereszt-, illetőleg beceneve után, gyerekei örökölték. (SzA úi.).

Andri Viktor — Kálmán Viktor (SzA: apja, K. Andor kn-éből).

Bacsa Feri — Takács Ferenc (SzA: anyja, Bacsa Mária csn-éből).

Baka → *Bocsi Baka* — Szántó.

Bangyi — Szabó. A Szabó család ezen ága „bangyi Szabóék”, „bangyi Szabó had” (vö. GUNDA, 110; NYÍRI, i. h. és MORVAY J., i. h.) állítólag egy selypes, *Bandi* > *Bangyi* nevű tagjától kapta m-ét (SzA. úi.). → *Hatujjú Bangyi*.

Bakter Pali — Balázs István (SzA: cigány származású, éveken át éjjeliőr volt).

Barát — Kovács; *Bé Kovács*, vagy *Baráték* néven emlegetik a családot.

Bába Zsótér — Zsótér József, felesége Kucsera Rozi néni, a község egyik bábaasszonya volt (SzA úi.).

Bálint Ferenc — Szántó Ferenc, apja Sz. Bálint kn-éből (SzA úi.).

Bánti, Bánáti — Tóth; Bánátból jöttek (SzA úi.).

Bársonyfenekű — ? ; kordbársony nadrágban járó jómódú gazda m-e.

Bebe Elek — Simon Elek (SzA úi.).

Bence Bözsi — Köböl Ferencné, Kucsera Erzsébet; Bé Köböl. (férje) „dédapjának keresztneve volt Köböl Bence, utódokra maradt” (SzA úi.).

Betyár — Tóth János. „Csavargott, hazudott, ivott. A bikaistállóban aludt. Öneki is volt egy kis rövidege” (SzA úi.). Egyedi név.

Bocsi Baka, Süket Bocsi — Szántó; → *Süket Bocsi*.

Bodajsi — ?; boszorkánynak tartott öregasszony m-e.

Borcuska Jóska — Bíró József; törvénytelen gyermek, anyja Bíró *Borbála* > *Borcsa* > *Borcuska*; gyermekei örökölték. (SzA-nál helytelenül: *Borcuszka*).

Boros Cseh Ferenc; ide nősült, Kecelről hozott bort árult.

Bornyász Pista — Nagy István (SzA).

Bóha (a. m. *bolha*) *Pista* — Ernő (Ernyő) István; apjától örökölte, SzA szerint a család a Somogy megyei Bolhás községből származik.

Bögöly → *Kis Bögöly*.

Bögös — az apa, *Saitz Imre* (*Bögös Imre*) bögös volt a zenekarban, m-et gyerekei örökölték: *Bögös Laci*, *Bögös Róza* (SzA hasonlóan).

Bunkó — *Molnár*; *Bunkó Erzsébet* — *Fónád Györgyné*, *Molnár Erzsébet*, „apjáról híjják így”. Testvérei: *Bunkó Imre* → *Öreg Bunkó* (idősebb testvér), *Bunkó Ferenc* → *Nagy Bunkó* (nagydarab ember). Mindkét testvér gyerekei is örökölték a m-et. (SzA hasonlóan).

Bunyész Pali — *Szabó Pál* (SzA úi.).

Cérna Sándor — *Gesztesi Sándor*. „Száras, vékony ember volt, az is olyan fogatékos volt, kéregetett”. (SzA úi.).

Cigány Jani — *Tóth János*, cigány származású (SzA úi.).

Cirmos Miksa → *Vörös Mede* — *Mede Mihály*, szeplős, vörös ember, cirmosnak akkor mondták, ha még jobban akarták csúfolni (SzA úi.).

Csaba Sándor — *Császár Sándor* (SzA: apja, *Császár Csaba* kn-e után). Azonos → *Kis Császár*-ral.

Csácsó — *Szántó Sándor*, *Szántó József*; „ilyen kétnevesek voltak” (SzA úi.).

Cserepes Mari néni azonos → *Edényes*, *Pipás Mari* nénival.

Csicsi — *Fodor*; „a Fodorok Csicsik”. *Fodor Istvánné*, *Balog Rozália* is „az ura után” *Csicsi Rozi*.

Csiriz Miska bácsi — *Mag Mihály*, az egész család örökölte a m-et. (SzA úi.).

Csirke — *Kovács*; *Csé Kovács*. *Bíró* volt, csirkepörben ítélkezett. SzA gyűjtötte változat szerint mint segédbíró feladata volt a párbér (tojás, tyúk, *csirke*, gabona) összegyűjtése. Fiú és lánygyerekei, unokája örökölték a m-et.

Csongeci Borcsa, *Cs. Andris* — *Vámos*, testvérek. *Borcsa* néni fogadott leánya, *Erzsébet* is *Cs. Böske*. SzA szerint anyjuk csn-éből lett m.

Csöves — *Mó(l)nár* fivérek, *Csé Molnár*. SzA szerint apjuk után kapták, aki egyenesen járt, mint egy cső kukorica. Más változat mezőőr voltával hozza kapcsolatba.

Csúszik — *Szúcsik* testvérek és gyermekeik m-e. Vezetéknevük „kiforgatásából” keletkezett. (SzA szerint a szomszéd *Csúzik* név analógiájára keletkezett).

Dalos, *Dallos*, *Dallós* — *Nagy*; *Dé Nagy*. „*Dalos Jóska* bácsi mindig énekelt, azért lett *Dalos*. Jó kedélyű, ivós, nótás ember volt”, fiai örökölték.

Dávid Borcsa — (SzA) *Szántó Borbála*; apja *Sz. Dávid* kn-e után.

Deme — *Köböl*, *Dé Köböl* (SzA úi.).

Depós — *Blaskovics*. Magyarázatát, eredetét adatközlőim nem tudták, SzA magyarázatát (hogy ti. *B. Imre* családja a délvidékről, deportálások alkalmával

